

Мартос С.А., Журавльова Є.О. Повернені історичні годоніми Херсона як результат дії законів про декомунізацію. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : Збірник наукових праць.* Випуск 34 / Херс. держ. ун-т. Херсон: ХДУ, 2018. Том 1. С. 40-43.

УДК 811.161.2 : 81'373.21

Світлана Мартос
Єлизавета Журавльова
(Херсон)

ПОВЕРНЕНІ ІСТОРИЧНІ ГОДОНІМИ ХЕРСОНА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДІЇ ЗАКОНІВ ПРО ДЕКОМУНІЗАЦІЮ

У статті висвітлено актуальне питання сучасної мовної політики в Україні – реалізацію декомунізаційних законів, що сприяли витісненню радянських постулат, ідеологій, символів тощо. Автори аналізують повернені історичні годоніми Херсона як найбільшу групу серед перейменованих міських об'єктів.

Автори підкреслюють, що державна мовна політика України сприяє поширенню української мови як державної. Головний напрям мовної політики – процес прийняття, пов'язаний із декомунізаційними законами. Ці закони є базисом для викорінення білінгвізму на території нашої держави.

Значна увага приділена процесу перейменування міських топонімічних об'єктів, таких як вулиці, проспекти, провулки, парки, шосе тощо. Автори відзначають, що в 2016 році було перейменовано 104 міських топонімічних об'єкти, що включають 80 вулиць, 14 провулків, 4 парки, 2 площі, 2 провулки, 1 проспект і 1 шосе.

У статті поділено перейменовані об'єкти на шість тематичних груп: 1) назви, пов'язані з історичними подіями (3%); 2) назви, пов'язані з визначними діячами Херсонщини (23%); 3) назви, пов'язані з визначними діячами України та зарубіжжя (16%); 4) назви, пов'язані з певним міським

об'єктом (3%); 5) повернені історичні назви (53%); 6) деформовані назви (2%).

Дослідники уважно розглядають кожну тематичну групу, аналізують їх походження і особливості, посилаючись на роботи науковців. Автори підсумовують, що повернені міські топонімічні об'єкти сприяють увіковіченню історичної пам'яті і допомагають укріпленню мовної політики в Україні.

Ключові слова: онім, урбанонім, годонім, закон, декомунізація, мовна політика.

Державна мовна політика України на сьогодні спрямована на активне поширення української мови як державної у всіх сферах суспільного життя. Одним із напрямів сучасної мовної політики постав процес ухвалення низки законів про декомунізацію, який є базисом для викорінення явища білінгвізму на території нашої держави, а також для витіснення пережитків радянських постулат, ідеологій, символів тощо.

Вивчення та аналіз сучасних назв усередині міста постає актуальним і важливим, особливо ж значущим є розгляд таких найменувань у порівняльно-історичному аспекті, тобто обробка даних про той чи інший географічний об'єкт, починаючи від часів його заснування і до сьогодення.

Найменування вулиць, провулків, проспектів та інших назв утворюють особливий складник «пам'яті» міста, оскільки їх поява відображає систему цінностей того періоду, коли виник той чи інший онім, і ставлення сучасного соціуму до таких найменувань – від нейтрального чи терпимого і до остаточного заперечення. Граничним виявом подібного ставлення постає цілковите несприйняття певної назви як репрезентанта минулої епохи, відкриття нових фактів про відповідну подію, діяча чи реалію, ім'ям яких і названо відповідний географічний об'єкт.

У Законі України «Про географічні назви» йдеться про те, що мовні пам'ятки України є невіддільними складниками національної суспільно-

культурної спадщини і потребують вивчення, упорядкування та збереження так само, як і пам'ятки природи, архітектури, побуту, етнографічні пам'ятки тощо [1, с. 360].

Хвиля масового заперечення пережитків минулого, зокрема реалій СРСР, почалася в Україні з квітня 2014 року, із початком Антитерористичної операції на Сході нашої держави, що поступово вилилося в процес так званої «декомунізації» і прийняття низки Законів «Про декомунізацію», наслідком яких стало перейменування населених пунктів, а також місцевих об'єктів, зокрема вулиць, проспектів, провулків, площ тощо, номінації яких мають відношення до радянської ідеології. Окрім того, було демонтовано чимало пам'ятників, меморіальних дошок, погрудь, пов'язаних із пережитками минулої влади, вилучено літературу, що мала комуністичну семантику.

15 травня 2015 року Президентом України Петром Порошенком був підписаний закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Дбаючи про забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, прагнучи розвивати і зміцнювати незалежну, демократичну державу, керуючись статтею 11 Конституції України, що зобов'язує державу сприяти консолідації та розвитку української нації, задля збереження територіальної цілісності та національної безпеки України було прийнято цей закон, що засуджує тоталітарні режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму [7].

Згідно зі статтею 4 Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» забороняється присвоювати географічним об'єктам назви, що є іменами або псевдонімами осіб, які були діячами будь-якої радянської галузі (окрім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), займали керівні посади; назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії та радянською владою загалом [7].

Цей закон зумовив масове перейменування міських об'єктів на всій території України, такі зміни торкнулися й Херсона. Мета нашого дослідження полягає у характеристиці повернених історичних годонімів Херсона.

Сукупність внутрішньоміських об'єктів, до яких належать вулиці, провулки, площі, будинки, набережні та інші споруди утворює загальну й досить складну систему простору міста. Ці об'єкти прийнято називати урбанонімами, а у їх системі найбільшу кількість становлять годоніми. Годоніми (від грец. *ὁδός* – «шлях, дорога, вулиця, русло») визначають як власні назви лінійних топографічних об'єктів урбанонімного простору (вулиць, проспектів, бульварів, провулків, набережних, проїздів). До такого їх визначення схиляються Ю. Карпенко [2], В. Лучик [4], Н. Подольська [6], А.Титаренко [9] та ін. Т. Шмельова годонімами вважає лише назви вулиць, спираючись на те, що такі одиниці переважають [10].

А. Титаренко слушно зараховує годоніми до найбільш нестабільної частини урбанонімного простору, пояснюючи це тим, що такі об'єкти зазнають перейменування у зв'язку з історичними, політичними чи соціальними змінами в країні загалом чи в місті зокрема [9].

У Херсоні 2016 року як наслідок дії законів про декомунізацію було перейменовано 104 міських об'єкти, із них 80 вулиць, 14 провулків, 4 парки, 2 площі, 2 проїзди, 1 проспект та 1 шосе. Серед них: 1) повернені історичні назви – 53%; 2) назви, пов'язані із визначними діячами Херсонщини – 23%; 3) назв пов'язані з іменами визначних діячів України та зарубіжжя – 16%; 4) назви, пов'язані з певним міським об'єктом – 3%; 5) назви, пов'язані з історичними подіями – 3 %; 6) деформовані назви – 2%.

Найбільшу групу (53%) складають повернені історичні годоніми, тобто старі назви, що існували до приходу радянської влади. Більшість повернених назв сягають ще часів заснування міста Херсона, однак із приходом радянської влади їх було змінено на такі, що відповідали тогочасним реаліям. Усі реабілітовані годоніми за семантичною ознакою поділяємо на такі групи:

1) годоніми, що пов'язані з певним міським об'єктом (21%); 2) назви людей за професією, родом занять, військовими званнями, національністю, характером місця проживання село / місто (17%); 3) лексеми з локативною семантикою, тобто такі, що відображають топонімію населених пунктів регіону, країни, інших країн (15%); 4) ергонімічні годоніми – лексеми, що позначають назви предметів, речовин і матеріалів, пов'язаних із виробничим життям міста (12%); 5) антропонімічні годоніми, що пов'язані із власними іменами людей (12%); 6) теонімічні годоніми, що мають прямий зв'язок із конфесійними реаліями, релігійними установами тощо (10%); 7) флоронімічні годоніми, що відображають особливості місцевого рослинного світу (5%); 8) темпоральні годоніми, тобто такі, що свідчать про час утворення того чи іншого топонімічного об'єкта (4%); 9) годоніми, що описують рельєф місцевості (2%); 10) абстрактні годоніми, що походять від назв на позначення абстрактних нематеріальних понять (2%).

Серед перейменованих годонімів Херсона широкий пласт складають назви, пов'язані з певним міським об'єктом. Вулиця *Качельна* (колишня *Сорокіна*) сформувалася в першій половині XIX століття під назвою *З'їздної* (тут знаходилися переїзди через балки), у другій половині XIX ст. отримала назву *Качельної* (оскільки на площі неподалік знаходилися качелі). Із 1972 вулиця мала назву Сорокіна (радянського більшовика). У 2016 році назву *Качельна* було повернено [3, с.67]. Вулиця *Гімназична* (колишня *Червоностудентська*) уперше згадується на плані міста 1870 року. Свою назву отримала від 1-ї чоловічої гімназії, що знаходилася на вулиці Соборній, від кута садиби якої і вулиці Говардівської вона починалася; вулиця *Театральна* (колишня *Горького*) отримала назву від розташованого у межах вулиці Херсонського обласного академічного музично-драматичного театру ім. М. Куліша; вулиця *Портова* (колишня *Краснощокіної*) – від річкового порту; вулиця *Поштова* (колишня *Орджонікідзе*) від розташованого в межах вулиці поштового відділення. Вулиця *Мостова* (колишня *Доброхотова*) отримала таку номінацію, оскільки на час її створення було заміщено

невелику ділянку. Провулок **Флотський** та провулки **1-й Флотський**, **2-й Флотський**, **3-й Флотський** (колишні **1-й Червоний**, **2-й Червоний**, **3-1 Червоний**) мають такі назви, оскільки розташовані неподалік пристані та річки Дніпро.

Назви деяких вулиць старого Херсона демонструють різноманітність національного складу населення міста: вулиця **Єврейська** (колишня **Войкова**) свідчить про проживання на території Херсона представників єврейської спільноти; вулиця **Лютеранська** (колишня **Кірова**) отримала свою назву після закінчення будівництва на ній лютеранської кирхи у 70-х роках ХІХ століття [5, с.70]; вулиця **Грецька** (колишня **Леніна**) отримала назву від представників грецької спільноти, що проживали в місті; дублюють годоніми назви людей за професією, родом занять, військовими званнями: вулиця **Теплоенергетиків** (колишня **Партизана Железняка**); вулиця **Офіцерська** (колишня **Шмідта**); провулок **Старшинський** (колишня **Шмідта**). Провулки **1-й Селянський**, **2-й Селянський**, **3-й Селянський** (колишні **1-й Радгоспний**, **2-й Радгоспний**, **3-й Радгоспний**) отримали назви від населення за характером їх місця проживання село / місто.

До годонімів із локативною семантикою відносимо вулиці **1-а Олешківська**, **2-а Олешківська**, **3-а Олешківська** (колишні **1-а Цюрупинська**, **2-а Цюрупинська**, **3-а Цюрупинська**), а також провулок **Олешківський** (колишній **Цюрупинський**), назви яких походять від топоніму сусіднього міста Олешки (названого на честь Олешківської січі, що проіснувала до 1734 року), яке до ухвалення Закону «Про декомунізацію» мало назву Цюрупинськ. До цієї групи зараховуємо вулицю **Тягинську** (колишня **Дем'яна Бедного**), номінація якої стосується Тягинки – важливого населеного пункту на старовинному шляху до Криму. Біля турецької фортеці Тягинь у 1492 році кагівські та черкаські козаки напали на судно кримського хана. Це перша історична згадка про українське козацтво. Вулиця **Форштадська** (колишня **Свердлова**) отримала таку номінацію, оскільки у місті існував Військовий форштадт – старе передмістя Херсона, що виникло одночасно з

містом. Форштадськими йменувались кілька вулиць на околиці старого Херсона.

Чималу низку нових назв представлено ергономічними годонімами. Вулиця **Кузнецька** (колишня *Підпільна*) сформувалася у першій половині XIX століття і мала назву *Кузнечна* (оскільки в районі цієї вулиці знаходилися кузні). Назву *Підпільна* отримала у 1922 році у зв'язку з подіями громадянської війни. Нині вулиці повернено історичну назву [8, с.62]. Вулиця **Торгова** (колишня *21-го Січня*) на плані міста 1855 року була відзначена як Торговий провулок. У кінці XVIII – на початку XIX століття між вулицями Соборною та Семінарською існував Грецький ринок, через центр якого і проходив Торговий провулок. Він проходив східним кордоном ринку, починаючи від річки Дніпро, де знаходився ще один прибережний ринок «Зелений базар». Нині жоден із вказаних ринків не існує, однак назва «Торговий» активно побутувала серед місцевого населення, тому, у зв'язку з політикою декомунізації, історичну назву було повернено [5, с.133].

Вулиці **Медова** (колишня *Тарана*), **Молочна Балка** (колишня *Бородіна*), **Гончарна** (колишня *Котовського*) отримали свої назви у дорадянський період від сфер виробничого життя міста. Вулиця **Канатна** (колишня *Георгія Полякова*) отримала таке найменування у зв'язку з будівництвом канатного заводу, назви вулиць із такою ж семантикою у дорадянський період мали вулиці **Фабрична**, **Тютюнова**, **Ковальська**, **Ливарна** тощо. Провулок **Млинний** (колишня *Крупської*) своєю назвою семантично пов'язаний із борошномельною діяльністю певної частини населення міста.

Низка історичних годонімів представлена антропонімічними назвами. Колишню вулицю **Червонопрапорну** було перейменовано на **Олександрівську**, найменування якої пов'язане з відвідуванням Херсона імператором Олександром II у серпні 1878 року. Мають відношення до назв людей і вулиці **Рішельєвська** (колишня *Жовтневої революції*), **Воронцовська** (колишня *Комунарів*) та **Потьомкінська** (колишня *Карла Маркса*), номінація яких стосується засновників міста Херсона. До цієї ж групи зараховуємо

вулиці **Олексіївську** (колишня *Воровського*), назву якої умовно пов'язують із іменем Ф. Алексеєва – засновника напрямку міського пейзажу в живописі та **Михайлівську** (колишня *Петренка*), етимологія якої невідома.

Серед нових годонімів широко побутують теонімічні: вулиця **Преображенська** (колишня *Декабристів*), назва якої пов'язана з Преображенською церквою, що знаходилася в центрі вулиці; **Соборна** вулиця (колишня *Леніна*) отримала назву від найбільшого храму в місті – Успенського собору, у 50-х роках ХІХ століття на вулиці знаходилося Поліцейське управління і вона мала назву Поліцейської, 1924 року була перейменована на Леніна, нині вулиці повернено історичну назву. Існують припущення, що провулок **Успенський** (колишній *Спартаківський*) теж завдячує назвою Успенському соборові. Вулиця **Богородицька** (колишня *Червонофлотська*) отримала найменування від старообрядницької церкви Пресвятої Богородиці. Уперше назва «Богородицька» зазначена на плані 1855 року. На цій вулиці знаходилася старообрядницька церква Пресвятої Богородиці, яка згодом була названа Свято-Різдво-Богородицька єдиновірна, від якої вулиця і отримала свою назву. 1927 року вулицю було перейменовано на Червонофлотську, нині повернено історичну назву [5, с.35]. Пов'язана з конфесійними реаліями і вулиця **Церковна**, що свого часу була перейменована на Фортечну, із приходом радянської влади – на **Старостіна**, нині вулиці повернено історичну назву.

Із низки історичних годонімів також повернено флоронімічні, а саме: вулиця **Вишнева** (колишня *Блюхера*); вулиця **Мала Садова** (колишня *Владимирова*); вулиця **Вільхова** (колишня *Куйбишева*), назви яких відображають історичні особливості місцевого рослинного світу.

До темпоральних годонімів відносимо вулиці **Староколодазну** (колишня *Красіна*) та **Старообрядницьку** (колишня *Комсомольська*), яка на плані 1855 року мала дві назви: від площі з Католицьким костелом до Старообрядницької площі – **Католицька**; від Старообрядницької площі до вулиці Говардовської – **Старообрядницька**. Саму ж назву вулиця отримала

від Старообрядницької площі. Згодом отримала назву *Ерделівська*, після приходу радянської влади – *Комсомольська*. Нині вулиці повернено історичну назву [5, с.138]. Номінації вказаних вулиць є темпоральними, тобто їх назви свідчать про те, що вулиці було створено вже після існуючих із подібними назвами (вулиці *Колодязна* та *Обрядницька*).

До годонімів, що описують рельєф місцевості, відносимо вулицю *Нижню*, назва якої свідчить про її розташування відносно інших топомінічних об'єктів (колишня *Дмитра Ульянова*). Виділяємо один годонім із абстрактною семантикою – вулиця *Весела* (колишня *Пролетарська*).

Отже, аналіз повернених історичних годонімів свідчить, що більшість із них не відповідає сучасним реаліям міста, однак вони сприяють поверненню історичної пам'яті міста, підвищують інтерес містян до подій та персоналій попередніх століть. Окрім того, повернені номінації є свідченням ушанування історії Херсона, яку було витіснено радянськими номінаціями майже на ціле століття. Перспективою дослідження вважаємо характеристику годонімів Херсона, пов'язаних з іменами визначних діячів України та зарубіжжя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про географічні назви». *Вісник Верховної Ради*. К., 2005. № 27. С. 360.
2. Карпенко Ю. А. Топонимия Буковины : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. К., 1967. 29 с.
3. Костюк Л. Херсон. Улицы помнят: путеводитель. Симферополь: Таврия, 1987. 112 с.
4. Лучик В. В. Особливості становлення української урбанонімії. *Наукові записки : Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. Кіровоград, 2002. Вип. 44. С. 3–4.
5. Пиворович В., Дяченко С. Улицами старого Херсона. Херсон, 2002. 196 с.

6. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. М.: Наука, 1988. 192 с.
7. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/317-19>
8. Сухопаров С. Улицы Херсона: очерки. Херсон, 2002. 156с.
9. Титаренко А. А. Урбанонімія Кривого Рогу : структура, семантика, функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук . Дніпропетровськ, 2015. 20 с.
10. Шмелева Т. В. Современная топонимия: семантика и семиотика. *Лингвистическое краеведение Прикамья*. Пермь, 1991. С. 33–37.

Svetlana Martos

Elizaveta Zhuravlova

RETURNED HISTORICAL GODONYMS IN KHERSON AS A RESULT OF DECOMMUNIZATION LAWS

The article shows an actual question of modern language Ukrainian policy – implementation of decommunization laws, which contributed to the displacement of Soviet postulates, ideology, symbols etc. The authors analyze returned historical godonyms in Kherson as the largest group among renamed urban objects.

The authors underline that state language Ukrainian policy is reported to spreading Ukrainian language as a public one. The main approach of language policy is the adoption process, connected with decommunization laws. This laws are the basis for eradication of bilingualism on the territory of our state.

Much attention is given to the process of renaming urban toponymic objects such as streets, prospectuses, passes, parks, roads etc. The author notices that in the year 2016 104 urban toponymic objects were renamed which includes 80 streets, 14 passes, 4 parks, 2 areas, 2 passages, 1 prospectus and 1 highway.

The author subdivides renamed objects into 6 thematic groups: 1) notions, connected with historical events (3%); 2) notions, connected with significant persons of Kherson region (23%); 3) notions, connected with significant persons of Ukraine and foreign countries (16%); 4) notions, connected with certain urban objects (3%); 5) notions, connected with returned historical denominations (53%); 6) mis-shapen notions (2%).

The researchers thoroughly consider every thematic group, analyse its origin and peculiarity, refer to scientist`s works.

The authors come to the conclusion that renamed urban toponymic objects promote to perpetuation of historical memory and help to embed language Ukrainian policy.

Key words: onym, urbanonym, godonym, law, decommunization, language policy

Светлана Мартос

Елизавета Журавлева

ВОЗВРАЩЕННЫЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ ГОДОНИМЫ ХЕРСОНА КАК РЕЗУЛЬТАТ ДЕЙСТВИЯ ЗАКОНОВ ПРО ДЕКОММУНИЗАЦИЮ

В статье освещен актуальный вопрос современной языковой политики Украины – реализация законов о декоммунизации, которые являются базисом для вытеснения пережитков советских постулат, идеологий, символов и т. п. Авторы анализируют возвращенные исторические годонимы Херсона как самую большую группу среди переименованных объектов города.

Авторы подчеркивают, что государственная языковая политика Украины способствует распространению украинского языка как государственного. Главное направление языковой политики – процесс принятия, связанный с декоммунизационными законами. Эти законы являются базисом для искоренения билингвизма на территории нашего государства.

Значительное внимание уделено процессу переименования городских топонимических объектов, таких как улицы, проспекты, переулки, парки,

шоссе и т. п. Авторы отмечают, что в 2016 году было переименовано 104 городских топонимических объектов, включающих 80 улиц, 14 переулков, 4 парка, 2 площади, 2 переулки, 1 проспект и 1 шоссе.

В статье переименованные объекты поделены на шесть тематических групп: 1) названия, связанные с историческими событиями (3%); 2) названия, связанные с выдающимися деятелями Херсонщины (23%); 3) названия, связанные с выдающимися деятелями Украины и зарубежья (16%); 4) названия, связанные с определенным городским объектом (3%); 5) возвращенные исторические названия (53%); 6) деформированные названия (2%).

Исследователи внимательно рассматривают каждую тематическую группу, анализируют их происхождение и особенности, ссылаясь на работы ученых. Авторы заключают, что возвращенные городские топонимические объекты способствуют увековечению исторической памяти и помогают укреплению языковой политики в Украине.

Ключевые слова: оним, урбаноним, годоним, закон, декоммунизация, языковая политика.